

**SPRAWOZDANIE Z KONFERENCJI NAUKOWEJ
„PARTIA KOMUNISTYCZNA W POLSCE – STRUKTURY,
LUDZIE, DOKUMENTACJA” – RADZYŃ PODLASKI,
26–27 MAJA 2011 R.**

W dniach 26–27 maja 2011 r. odbyła się konferencja naukowa zatytułowana „Partia komunistyczna w Polsce – struktury, ludzie, dokumentacja” zorganizowana przez Archiwum Państwowe w Lublinie Oddział w Radzynie Podlaskim i Radzyńskie Towarzystwo Naukowe „Libra”. Jej patronami byli poseł na Sejm RP Jerzy Rębek oraz wójt gminy Radzyń Podlaski. Konferencja została zorganizowana w przeddzień rocznicy wyborów czerwcowych, które stały się początkiem końca socjalizmu w Polsce. Wraz z jego upadkiem skończyła się wszechwładza monopartii. Jednak, mimo upływu dwudziestu lat od rozwiązania PZPR, wiele kwestii związanych z jej funkcjonowaniem oraz wpływem na życie społeczne, polityczne, gospodarcze i kulturalne pozostaje nadal polem do badań.

Konferencja została podzielona na obrady plenarne dotyczące spraw ogólnohistorycznych, oraz na trzy sekcje, w których prezentowane były referaty szczegółowe. Na ogólną liczbę 37 referatów, 3 wystąpienia dotyczyły tematyki ruchu komunistycznego od rewolucji bolszewickiej do wybuchu II wojny światowej, dalszych 7 traktowało o PPR i 20 dotyczyło PZPR; 7 referatów dotyczyło kwestii archiwizacji materiałów partyjnych. Prelegenci w większości byli młodymi naukowcami zajmującymi się zagadnieniami o charakterze lokalnym. Spora liczba referentów to pracownicy Instytutu Pamięci Narodowej, choć materiały proveniencji partyjnej znajdują się w archiwach państwowych. Natomiast reprezentacja pracowników tych ostatnich była skromna.

Jako pierwszy w części plenarnej zabrał głos dr Adam Miodowski z Uniwersytetu w Białymstoku z odczytem zatytułowanym *Priorytety polityki wojskowej radykalnej lewicy polskiej u progu niepodległości i próby ich urzeczywistnienia na gruncie wychodźczym w Rosji (1917–1918)*. Przedstawił w nim walkę o „rząd dusz” między lewicą a endecją, gdyż ich wpływy w wojsku równoważyły

się. Jednak nie udało się – mimo nasilonej agitacji – przekonać żołnierzy do słuszności idei rewolucyjnej. Ani SDKPiL, ani PPS „Lewica” nie dążyły bowiem do odzyskania przez Polskę niepodległości. Kolejny referat pt. *Ruch komunistyczny w regionie piotrkowskim w czasie wojny polsko-bolszewickiej* wygłosił dr Maciej Roman Hubka z Tomaszowa Mazowieckiego. Stwierdził w nim, że wojna z bolszewikami była walką światopoglądów. Na przełomie 1918 i 1919 r. powstawały lokalne Rady Delegatów Robotniczych – głównie w zakładach włókienniczych i na kolei. Wydawały one odezwy nawołujące do strajku, w których traktowały wojnę z bolszewikami jako agresję ze strony polskiej, jednak ze względu na brak reakcji rady przestały funkcjonować w 1920 r.

Sekcja I została poświęcona strukturom partyjnym. O działalności PPR na szczeblu centralnym i wojewódzkim traktowały wystąpienia Wiesława Charczuka (Siedlce), Grzegorza Jońca (Lublin), Lidii Potykanowicz-Sudy (Gdańsk) i Katarzyny Głowani (Katowice). Marcin Żukowski reprezentujący Uniwersytet Gdański, w referacie pt. *KW PZPR w Gdańsku w pierwszym roku istnienia. Struktura organizacyjna, kierownictwo, wybrane aspekty działalności* zwrócił uwagę na stopniowe eliminowanie PSL z życia politycznego przez PPR i PPS po zajęciu Wybrzeża przez Armię Czerwoną, a w późniejszym czasie „neutralizowanie” socjalistów (choć proces scalania trwał długo, z powodu m.in. odmiennych systemów kancelaryjnych czy różnic w zbieraniu składek). Przy tej okazji autor zauważył, że problem finansowania tych partii jest słabo opracowany i właściwie niepodnoszony w badaniach. Prelegent zaznaczył, iż w strukturach partyjnych brakowało w tamtym okresie zarówno kobiet (pełniły one jedynie rolę „ozdobną”) jak i robotników, marynarzy, ślusarzy, gospodarzy wiejskich itp., a sekretarze wojewódzcy byli „przywożeni w teczках”. Podkreślił, że w Komitecie wojewódzkim tworzyła się „partia wewnętrzna”: egzekutywa (65% jej składu to członkowie PPR) i sekretariat (75% stanowili członkowie PPR). Egzekutywa zbierała się średnio co półtora tygodnia, często w powiększonym składzie (zapraszano gości z KC, z WRN itp.). W jej „kompetencjach” były kadry, wymiana legitymacji partyjnych, szkolnictwo, gospodarka, związki zawodowe.

Kolejny referat zatytułowany *Komitet Wojewódzki PZPR w Lublinie 1948–1956 – główne płaszczyzny działalności* wygłosiła Katarzyna Zawadka z lubelskiego IPN. Autorka zauważyła, że działacze partyjni wierzyli w moc sprawczą uchwał egzekutywy, a każdy pracownik etatowy powinien być „uzgodniony” z wydziałem kadr i zaakceptowany przez egzekutywę właśnie. Prelegentka zwróciła też uwagę na brak opracowań dotyczących relacji na linii KW PZPR – WUBP. Następnie głos zabrał Tomasz Szafron z katowickiego IPN, który w odczycie

pt. *Organy wykonawcze KW PZPR w Katowicach 1975–1990* porównał rzeczywistą częstotliwość posiedzeń egzekutywy i sekretariatu z tą wynikającą ze statutow partii. Autor stwierdził, że kompetencje obu organów przenikały się, jednak ustalenie relacji między nimi na obecnym etapie badań jest dość trudne.

Drugiego dnia obrad w tej sekcji swój referat pt. *Mechanizmy kierowania przybudówkami PZPR na przykładzie politycznych organizacji młodzieżowych* wygłosiła dr hab. Joanna Sadowska z Uniwersytetu w Białymstoku. Zwróciła uwagę, że członkowie zarządów ZMP, ZMS czy ZSMP uważali za naturalne „wtrącanie się” PZPR w wewnętrzne sprawy związku. Oczywiście było również przechodzenie z aparatu młodzieżowego do partyjnego. Dlatego określano związki młodzieżowe „kuźnią kadr” – młodzi ludzie decydując się na wstąpienie w szeregi PZPR, zajmowali niemal „z marszu” wysokie stanowiska w aparacie terenowym, a nawet centralnym.

Zagadnieniom kontroli instancji partyjnych nad szkolnictwem i nauką poświęcone zostały wystąpienia Patryka Pleskota (Warszawa), Artura Bądkowskiego (Poznań) i Jarosława Durka (Częstochowa).

Piotr Rybarczyk z IPN w Bydgoszczy w referacie zatytułowanym *Działalność Komitetu Zakładowego PZPR przy Komendzie Wojewódzkiej MO w Bydgoszczy w okresie stanu wojennego* zwrócił uwagę na poczucie instrumentalizacji w milicji. Dlatego milicjanci próbowali stworzyć związek zawodowy w Komendzie Miejskiej. Jednak ze względu na polaryzację nastrojów w partii i konieczność walki z solidarnościową „kontrewolucją”, szybko opanowano nastroje „rewolucyjne” w MO i przypomniano o niedopuszczalności bezpartyjności oficerów.

Na zakończenie obrad tej sekcji Jolanta Ślęzak z Uniwersytetu Rzeszowskiego wygłosiła referat pt. *Karykatura polityczna w okresie stalinizmu: sztuka, propaganda, źródło historyczne na przykładzie wybranych rysunków satyrycznych opublikowanych na łamach „Trybuny Ludu” w latach 1948–1955*. Zauważyła, iż temat karykatury jako źródła jest zaniedbany, a była to ważna forma oddziaływania na społeczeństwo. Wśród najczęstszych tematów pojawiających się na łamach „Trybuny” wymieniła USA (tu szczególnie wojna w Korei, nierównoprawne relacje USA – Europa), RFN (głównie podnoszenie kwestii odrodzenia nazizmu, uzależnienie od USA i remilitaryzacja) i Wielką Brytanię (nierównoprawne stosunki z USA). Natomiast przywódców ZSRR i krajów satelickich przedstawiano bez zniekształceń – wręcz trudno rozpoznać charakterystyczne dla poszczególnych osób cechy.

Sekcja II została poświęcona członkom aparatu partyjnego. Jako pierwszy referat zatytułowany *Województwo kontra powiat. Relacje między Komitetem Wojewódzkim a komitetami powiatowymi PPR w województwie olsztyńskim*

w świetle sprawozdań instruktorów wygłosił Dominik Krysiak. Zwrócił uwagę na konflikt na linii I sekretarz komitetu powiatowego – instruktor wojewódzki. Zadaniem instruktorów było szkolenie aparatu niższego szczebla, kontrola funkcjonowania administracji na poziomie powiatów i sondowanie nastrojów w partii. Natomiast sekretarze powiatowi nie stosowali się do zaleceń instruktorów uznając, że komitet wojewódzki ingeruje w wewnętrzne sprawy terenów im podległych. Dr Tomasz Czarnota z Katedry Archiwistyki UMCS wygłosił referat pt. *Personel kancelaryjny w aparacie komitetów powiatowych PPR w województwie lubelskim w latach 1944–1948*. Podzielił w nim pracowników komitetu na aparat polityczny (sekretarze, kierownicy wydziałów itp.), personel kancelaryjny (sekretarki, maszynistki lub stenotypistki) i fizyczny (sprzątaczkę, kucharkę itp.) Po przerwie z odczytem zatytułowanym *Ucieczka czy odwrót na upatrzone pozycje? Pracownicy aparatu PZPR w latach 1986–1990 (na przykładzie Lubelszczyzny)* wystąpił Michał Mroczek z lubelskiego IPN. Autor zwrócił uwagę na niekompletność materiału – protokoły posiedzeń sekretariatu KW urywają się w grudniu 1989 r. Niemniej po rozwiązaniu partii, jej członkowie przeszli do pracy w przedsiębiorstwach (25%), szkolnictwie (12%) czy administracji na szczeblu wojewódzkim i miejskim (9,5%). Reszta bynajmniej nie pozostała bezrobotna – znalazła zatrudnienie w sektorze bankowym, sądownictwie, a nawet w straży pożarnej. Poza tym tworzone wojewódzkie komitety wykonawcze SdRP i Ruch 8 Lipca, który podważał zasadę centralizmu demokratycznego.

Następnie głos zabral zastępca dyrektora Biura Lustracyjnego warszawskiego IPN, Radosław Paterman. Zaprezentował umieszczone na stronie internetowej Instytutu katalogi osób rozpracowywanych, funkcjonariuszy SB i osób pełniących funkcje kierownicze w PRL. Jego referat był poświęcony tej ostatniej kategorii, a więc katalogowi nomenklatury. Zostały w nim ujęte „stanowiska kierownicze”, czyli osoby, przy których pojawiają się nazwy: pracownik polityczny, instruktor, członek, dyrektor, wicedyrektor, przewodniczący, wiceprzewodniczący, prezes, wiceprezes itp. Katalog dotyczy członków PPR, PPS, PZPR, ZSL, SD, Rady Ministrów, Rady Państwa.

Sekcja III została poświęcona dokumentacji działalności partyjnej. Elżbieta Markowska z UMCS przedstawiła *Stan badań nad dziejami kancelarii komunistycznych struktur partyjnych w Polsce w latach 1948–1990*. Zaznaczyła, że podstawowe prace napisali Władysław Horst i Włodzimierz Jankowski, którzy mieli bezpośredni dostęp – jako pracownicy – do materiałów zgromadzonych w AAN. Pierwszy z badaczy opisał funkcjonowanie kancelarii i archiwum KC PPR, KC PPS i KC PZPR. Drugi natomiast zajął się działalnością Wydziału Administracyjnego KC.

Kolejny referat zatytułowany *Akta rejonów ewidencji partyjnej PZPR w zasobie Archiwum Państwowego w Katowicach* wygłosili Krzysztof Paszek i Przemysław Snoch. Wyjaśnili, że na terenie każdego powiatu tworzone koła, których zadaniem była rejestracja członków partii i kandydatów. Rozróżnienie na te dwie kategorie jest „dziedzictwem” Lenina, który wyraźnie rozgraniczał stałych członków od nie-stałych i nierzadko koniunkturalnych sympatyków.

Następnie głos zabrała Agnieszka Laskowska (Lublin), która przedstawiła *Problematykę archiwów partyjnych w literaturze naukowej*. Wydzieliła trzy grupy problemowe: organizację archiwum, stan zachowania i stan opracowania archiwaliów. Podkreśliła, iż archiwa partyjne należą do grupy archiwów wyodrębnionych i jest to niepaństwowy zasób archiwalny. Prelegentka zaznaczyła, że status archiwów partyjnych przed 1989 r. nie był do końca rozstrzygnięty – dopiero od 1970 r. wyodrębniono archiwum jako samodzielną jednostkę.

Na zakończenie dwudniowych obrad, referat podsumowujący wygłosił prof. Ryszard Polak z Białej Podlaskiej. W *Uniwersum komunisty* odwołał się do heglowskiej sprzeczności wewnętrznej świata i marksowskiego materializmu dialektycznego.

Konkludując, konferencja naukowa w Radzynie Podlaskim dotyczyła głównie tematyki lokalnej, choć nie ograniczała się wyłącznie do terenu obecnego województwa lubelskiego. Młodzi badacze z różnych regionów kraju prezentowali wyniki swoich badań przeprowadzonych w archiwach państwowych. Konferencję charakteryzowała spójność tematyczna – referenci często odwoływali się do kwestii poruszonych przez przedmówców. Wystąpienia były ułożone w porządku chronologicznym – od rewolucji 1917 r. i wojny polsko-bolszewickiej przez działalność KPP i PPR do likwidacji PZPR. Niektóre kwestie podnoszone w referatach budziły żywe dyskusje. Na przykład spierano się, czy ZHP można zaliczyć do grona przybudówek PZPR, gdyż w wewnętrzne sprawy tego związku również ingerowała PZPR. Zgodzono się jednak co do tego, że harcerze nie odgrywali tak dużej roli, jak zetemesowcy. Polemizowano także z przeciwstawieniem województwa i powiatu, uznając to za sprzeczne z demokratyzmem partyjnym. Prelegent odparł zarzut przyznając, że tytuł jego wystąpienia (*Województwo kontra powiat...*) był prowokacją intelektualną, celowym postawieniem tezy na samym początku rozważań, aby sprowokować debatę na temat rzeczywistych relacji na poszczególnych szczeblach partyjnych. Spierano się również o poziom wykształcenia personelu technicznego. Dyskutanci byli zgodni, że dorównywał on poziomowi wiedzy aparaczyków politycznych. Jednak sekretarki nie aspirowały do pełnienia funkcji kierowniczych, bowiem o pozycji decydowała – podobnie jak dziś – osobowość.

Wyszkolenie miało znaczenie drugorzędne, gdyż najważniejsza była działalność polityczna (przynależność do KPP, pobyt w sanacyjnych więzieniach) i poziom ideologizacji. Poza tym sekretarki zaczęły „kierować” swymi szefami dopiero w okresie biurokratyzacji partii, czyli od lat siedemdziesiątych.

Agnieszka Burza